

۱۵۴۸۵۸

بیت ازینج

معماری ایران و جهان

در سپهر فرهنگ ایران

www.ketab.ir

نویسنده

دکتر رضا نوری شادمهانی

(عضو هیئت علمی دانشگاه کاشان)

سرشناسه	نوری شادمهانی، رضا، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور	معماری ایران و جهان در سپهر فرهنگ ایران/ نویسنده رضا نوری شادمهانی.
مشخصات نشر	تهران: مهکامه، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	۴۳۳ص: مصور.
شابک	978-600-7127-07-0:
وضعیت فهرست نویسی	فیفا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۳۹۳-۴۱۱؛ همچنین به صورت زیرنویس.
یادداشت	نمایه.
موضوع	معماری - ایران -- تاریخ
موضوع	معماری ایرانی -- تاریخ
موضوع	معماری ایرانی -- تأثیر
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۲ م ۹/ن ۴۸۰/NA۱۴۸۰
رده‌بندی دیویی	۷۹۰/۹۵۵:
شماره کتابشناسی ملی	۳۳۴۱۵۰۷:

نام کتاب: معماری ایران و جهان در سپهر فرهنگ ایران

مؤلف: دکتر رضا نوری شادمهانی

ناشر: مهکامه

ناظر چاپ: بهزاد ربیعی فراهانی

طرح جلد: حسین مبینی پور

ویراستار: آزاده رنجبر شیخانی

حروف چینی: الوهاب

لیتوگرافی: نقش

چاپ و صحافی: اصلانی

نوبت چاپ: نهم/ ۱۴۰۱

تیراژ: ۷۰۰

قیمت: ۱۱۰۰۰۰ تومان

شماره شابک: ۶۰۰-۷۱۲۷-۰۷-۹۷۸

کلیه حقوق چاپ و نشر این کتاب مطابق با «قانون حقوق مؤلفان و مصنفان مصوب ۱۳۴۸» برای ناشر محفوظ و منحصرأ متعلق به نشر مهکامه می‌باشد. لذا هر گونه استفاده از کل یا قسمتی از این کتاب (از قبیل هر نوع چاپ، فتوکپی، اسکن، عکس‌برداری، نشر الکترونیکی، هر نوع انتشار به‌صورت اینترنتی، سی‌دی، دی‌وی، فیلم، فایل صوتی یا تصویری و غیره) بدون اجازه کتبی از نشر مهکامه ممنوع بوده و متخلفین تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

انتشارات مهکامه: ناشر تخصصی گردشگری و هتلداری

نشر و پخش: تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، نرسیده به لبافی‌نژاد، کوچه انوری، پلاک ۸ طبقه دوم

فکس: ۶۶۹۶۱۵۰۹

تلفن: ۶۶۹۶۱۵۰۹ - ۶۶۴۹۷۰۵۰ - ۶۶۴۸۸۲۰۳

واتساپ: ۰۹۰۳۲۶۷۴۸۴۴

همراه: ۰۹۱۲۳۹۷۴۰۲۱

www.mahkameh.com

اصلاحات و الحاقات احتمالی، در سایت انتشارات مهکامه:

en_mahkame@yahoo.com

پست الکترونیکی:

telegram.me/mahkamepublisher

تلگرام:

فهرست مطالب

پیش‌گفتار.....	۱۷
مقدمه.....	۱۹
فصل اول / از آسمان اسطوره تا زمین تاریخ.....	۲۵
شهرهای اورارتویی.....	۳۶
شهرهای مانایی.....	۳۷
شهرهای مادی.....	۳۸
شهرهای هخامنشی.....	۴۰
شهرهای اسلامی.....	۴۹
فصل دوم / رو به سوی آسمان.....	۶۷
معبد.....	۶۹
مهرکده.....	۷۲
کلیسا.....	۷۳
آتشکده.....	۷۴
مسجد.....	۷۷
محراب.....	۷۸
منبر.....	۷۸
مقصوره.....	۷۹
مناره.....	۷۹
مسجد جامع ورامین.....	۸۴
مسجد جامع گوهرشاد.....	۸۴
مسجد امام (شاه) اصفهان.....	۸۵
مسجد امام (شاه) تهران.....	۸۷

فصل سوم / در جستجوی جاودانگی..... ۱۰۹

- آرامگاه‌ها در اعصار پیش از اسلام..... ۱۱۱
- آرامگاه‌ها در دوره‌ی اسلامی..... ۱۱۵
- آرامگاه امیران سامانی..... ۱۱۸

فصل چهارم / حال در خانقاه و قال در مدرسه..... ۱۴۹

- کاخ‌ها و سرای دولت مردان..... ۱۵۳
- خانه‌های دانش‌وران..... ۱۵۳
- کتاب‌فروشی‌ها و وراقی‌ها..... ۱۵۳
- رباط‌ها..... ۱۵۳
- خانقاه..... ۱۵۴
- مدارس..... ۱۵۴
- مدرسه‌ی نظامیه‌ی خرگرد (رود)..... ۱۵۶
- مدرسه‌ی ری..... ۱۵۶
- ویژگی‌های فضای معماری مدارس..... ۱۵۷
- مدرسه‌ی امامی..... ۱۵۹
- مدرسه‌ی غیاثیه‌ی خرگرد..... ۱۶۱
- مدرسه‌ی چهارباغ یا مدرسه‌ی سلطانی (مادر شاه)..... ۱۶۳
- مدرسه و مسجد سپهسالار..... ۱۶۵

فصل پنجم / شاخه‌ی تر در بهار جان..... ۱۷۵

- نام‌گذاری..... ۱۷۷
- گاه‌نگاری..... ۱۷۸
- ساختار باغ ایرانی..... ۱۸۷
- سروستان..... ۱۸۹
- چهل ستون اصفهان..... ۱۸۹
- نام‌گذاری..... ۱۹۱
- ساختار و تزیینات..... ۱۹۱
- نقاشی‌ها..... ۱۹۲
- باغ شاهزاده ماهان..... ۱۹۳

فصل ششم / در پیچاپیچ راسته‌های زندگی..... ۲۰۹

- ریشه‌شناسی واژه‌ی بازار..... ۲۱۱
- انواع بازار..... ۲۱۱

۲۱۲.....	پیشینه‌ی بازار.....
۲۱۴.....	عناصر تشکیل دهنده‌ی بازار.....
۲۱۵.....	راسته‌ها.....
۲۱۵.....	چهار سوق.....
۲۱۶.....	حجره.....
۲۱۷.....	سرا (خان).....
۲۱۷.....	تیمچه.....
۲۱۷.....	قیصریه.....
۲۱۸.....	دالان.....
۲۲۰.....	بازار تبریز.....

فصل هفتم / در امتداد روز تا سکوت شب..... ۲۲۷

۲۲۹.....	وجه تسمیه.....
۲۳۰.....	سیمای تاریخی کاروان‌سرا.....
۲۳۳.....	فضاهای کالبدی کاروان‌سرا.....
۲۳۵.....	الف) کاروان‌سراهای پوشیده‌ی مناطق کوهستانی.....
۲۳۵.....	ب) کاروان‌سراهای کرانه‌ی پست خلیج فارس.....
۲۳۵.....	ج) کاروان‌سراهایی با میان‌سرای مرکزی.....
۲۳۷.....	د) کاروان‌سراها با تالار ستون‌دار.....
۲۳۷.....	ه) کاروان‌سراهایی با طرح متفرقه.....
۲۳۷.....	عملکرد کاروان‌سرا.....
۲۳۸.....	کاروان‌سرای دیرگچین.....

فصل هشتم / در پناه بلندای دیوارها..... ۲۴۷

۲۵۲.....	معماری دژهای ایران.....
۲۵۳.....	نمای خارجی دژهای کوهستانی.....
۲۵۵.....	قلعه دختر فیروزآباد.....
۲۵۶.....	قلعه‌ی الموت.....

فصل نهم / خنکای آب بر شعله‌های آتش..... ۲۶۵

۲۶۹.....	موقعیت حمام در بافت شهر.....
۲۷۰.....	ساختار کالبدی حمام.....
۲۷۳.....	نحوه‌ی استفاده از حمام.....
۲۷۳.....	حمام و جامعه.....

۲۷۴..... حمام گنجعلی خان

فصل دهم / رسیدن به آن سوی فاصله‌ها ۲۸۱

۲۸۳..... پل و پل‌سازی در ایران پیش از اسلام

۲۸۴..... پل و پل‌سازی در ایران اسلامی

۲۸۷..... کاربردهای پل

۲۸۸..... نحوه‌ی ساخت پل

۲۸۹..... آب بُرها

۲۸۹..... بدنه‌ی پل

۲۹۰..... جان پناه

۲۹۰..... میل راهنما (میل خنثی‌کننده‌ی نیروی رانشی)

۲۹۱..... کتیبه

۲۹۱..... تزیینات

۲۹۱..... پل دزفول

۲۹۲..... پل - بند امیر (بند عضدی)

۲۹۳..... پل شهرستان

۲۹۳..... پل الله وردی خان (سی و سه پل)

فصل یازدهم / قلبی باز به سوی آسمان ۳۰۳

۳۰۸..... شکل کالبدی خانه‌های کویری

۳۰۹..... الف) اصل بهره‌گیری از مواهب طبیعی مانند: آسمان، آفتاب، آب و باد

۳۱۰..... ب) اصل هم‌جواری و نزدیکی فعالیت‌های سازگار

۳۱۰..... ج) اصل دوری و تمایز فعالیت‌های ناسازگار

۳۱۱..... د) اصل حفظ سلسله مراتب فعالیت‌ها و فضاها

۳۱۱..... ه) اصل بهره‌گیری از عناصر آمودی (تزیینی)

فصل دوازدهم / دوستی با طبیعت ۳۱۷

۳۱۹..... آب انبار

۳۲۰..... الف) آب انبارهای میان‌راهی

۳۲۰..... ب) آب انبارهای قلعه‌ای

۳۲۱..... ج) آب انبارهای بیابانی

۳۲۱..... د) آب انبارهای خصوصی

۳۲۳..... آسیاب

۳۲۶..... کبوترخانه

فصل سیزدهم / معماری جهان در سپهر فرهنگ ایران..... ۳۳۹

مصر..... ۳۴۱

یونان..... ۳۴۴

ایتالیا..... ۳۴۷

بغداد..... ۳۵۰

اسپانیا..... ۳۵۳

مدینه الزهراء..... ۳۵۴

الحمراء..... ۳۵۵

هند..... ۳۵۷

ترکیه..... ۳۵۹

مجتمع یشیل..... ۳۶۱

پس گفتار..... ۳۷۹

فهرست اسناد دیداری

تصاویر سیاه و سفید

تصاویر ۲ و ۳ مردانی با نمونه‌هایی از بنا..... ۲۳

تصویر ۴. پیرمرد ورزنه‌ای..... ۲۳

تصویر ۱-۲. ایزدبانوی باروری سراب..... ۸۹

تصویر ۱-۱. ماکت خانه‌ی کشف شده از حصار..... ۵۵

تصویر ۲-۱. مقبره‌ی تپتی آهار..... ۵۵

تصویر ۳-۱. محوطه‌ی حسنلو..... ۵۷

تصویر ۴-۱. ایوان کرخه..... ۶۵

تصویر ۱-۲. ایزدبانوی باروری سراب..... ۸۹

تصویر ۳-۲. مهرکده‌ی محمدآباد..... ۹۱

تصویر ۴-۲. قره کلیسا..... ۹۲

تصویر ۵-۲. کلیسای سنت استپانوس..... ۹۲

تصویر ۶-۲. آتشکده‌ی بازهور..... ۹۳

تصویر ۷-۲. مسجد سنگی داراب..... ۹۴

تصویر ۹-۲. ویرانه‌های چهارطاقی‌ها در تنگ چک چک داراب..... ۹۵

تصویر ۱۰-۲. گچبری مسجد جامع ناین..... ۱۰۰

تصویر ۱۱-۲. تارای خانه‌ی دامغان..... ۱۰۱

تصویر ۱۲-۲. گوشواره‌ی گنبد تاج‌الملک اصفهان..... ۱۰۳

تصویر ۲-۱۳. مقرنس‌های مسجد و آرامگاه عبدالصمد نطنز.....	۱۰۸
تصویر ۳-۱. گوردخمه‌ی سکاوند.....	۱۳۰
تصویر ۳-۲. آرامگاه کوروش.....	۱۳۱
تصویر ۳-۳. گور دختر.....	۱۳۲
تصویر ۳-۴. آرامگاه‌های هخامنشی در نقش رستم.....	۱۳۲
تصویر ۳-۵. برج خاموشی ری.....	۱۳۴
تصویر ۳-۶. درون برج خاموشی ری.....	۱۳۴
تصویر ۳-۷. آرامگاه امیران سامانی.....	۱۳۶
تصویر ۳-۸. برج گنبد کاووس.....	۱۳۸
تصویر ۳-۹. پتگانه‌ی ورودی برج گنبد کاووس.....	۱۳۸
تصویر ۳-۱۰. برج طغرل ری.....	۱۳۹
تصویر ۳-۱۱. برج کاشانه.....	۱۳۹
تصویر ۳-۱۲. برج رسکت ساری.....	۱۴۰
تصویر ۳-۱۳. کتیبه‌ی برج لاجیم.....	۱۴۰
تصویر ۳-۱۴. گنبد جبلیه.....	۱۴۱
تصویر ۳-۱۵. برج‌های خرقان قزوین.....	۱۴۱
تصویر ۳-۱۶. شنب‌غازان تبریز.....	۱۴۲
تصویر ۳-۱۷. آرامگاه عبدالصمد در نطنز.....	۱۴۳
تصویر ۳-۱۸. مقرنس گچی نطنز.....	۱۴۳
تصویر ۳-۱۹. آرامگاه بایزید بسطامی.....	۱۴۴
تصویر ۳-۲۰. گنبد رک امامزاده محمد بسطام.....	۱۴۴
تصویر ۳-۲۱. نگاره‌ی شهر سلطانیه.....	۱۴۵
تصویر ۳-۲۲. کلیسای سانتاماریا دل فیوره.....	۱۴۶
تصویر ۳-۲۴. گچبری ایوان گنبد سلطانیه.....	۱۴۷
تصویر ۴-۱. کاوش مدرسه‌ی ری.....	۱۶۸
تصویر ۴-۲. مقرنس مدرسه‌ی غیاثیه.....	۱۷۱
تصویر ۴-۳. ایوان جنوبی مدرسه‌ی چهارباغ.....	۱۷۲
تصویر ۴-۴. ساخت مدرسه‌ی سپهسالار.....	۱۷۳
تصویر ۴-۵. مدرسه‌ی سپهسالار.....	۱۷۴
تصویر ۵-۱. درفش شهداد.....	۱۹۶
تصویر ۵-۳. عمارت باغ نظر.....	۱۹۸
تصویر ۵-۴. عمارت بادگیر دولت‌آباد.....	۱۹۹
تصویر ۵-۵. کاخ خورشید کلات.....	۱۹۹

پیش‌گفتار

وظیفه‌ی به خاطر داشتن، نه تنها حس عمیق ما به گذشته را دربرمی‌گیرد، بلکه شامل دغدغه‌ی انتقال درست معانی حوادث گذشته به آینده نیز هست.

پل ریکور

کتاب معماری ایران و جهان در سپهر فرهنگ ایران، درباره‌ی معماری ایران، از عصر نوسنگی تا اواخر قاجار است (جدول ۱). پرروشن است برای پرداختن به این معماری ریشه‌دار و سترگ، چارچوب جغرافیای سیاهی امروز، چندان راهگشا نیست و می‌بایست فراتر از محدوده‌ی امروزین گام برداشت و معماری ایران را در شهرهایی چون بخارا، سمرقند، مداین و... هم، زیر نظر گرفت. مناطق یادشده البته متفاوت از شهرهایی هستند که درون آن‌ها، آثاری پدید آمده‌اند که به شکل غیرمستقیم فرهنگ مؤثر ایران را به نمایش می‌گذارند.

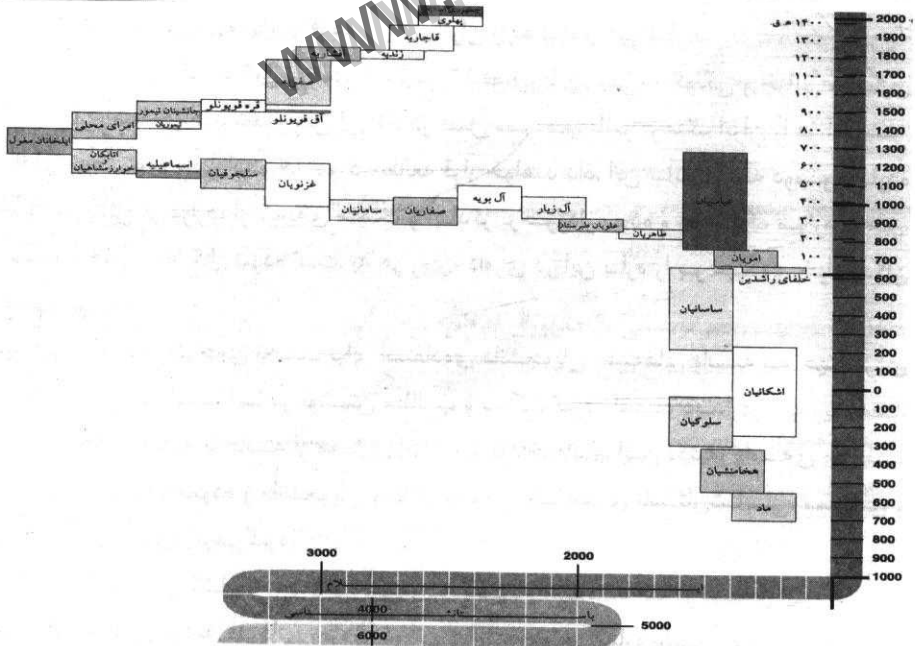
در این کتاب، خوانندگان ارجمند ابتدا در ۱۲ فصل، با چگونگی و چرایی معماری کهن ایران آشنا خواهند شد و پس آن گاه در فصل سیزدهم، تأثیر فرهنگ ایران را در آفرینش بناهای برجسته‌ی سایر کشورها، مورد مطالعه قرار خواهند داد. این تأثیر البته دوسویه بوده است؛ در بیش تر موارد، از سویی مثبت و آبادگر برخوردار بوده و در اندک مواردی هم، متأسفانه خالی از اشکال نبوده است. به هر روی، داوری در این باره را بر عهده‌ی خوانندگان گرامی می‌نهیم.

این کتاب، در درجه‌ی نخست برای استفاده‌ی دانشجویان رشته‌های وابسته به جهانگردی به نگارش درآمده است، اما در نوشتن مطالب و به‌کارگیری اسناد دیداری، به ریشه‌ها، دگرگونی‌ها و مفاهیم برخاسته از معماری ایران نیز پرداخته‌ایم. این نکته، دامنه‌ی مخاطب کتاب را گسترده‌تر نموده و دانشجویان و علاقه‌مندان رشته‌های باستان‌شناسی، معماری و پژوهش هنر را نیز دربرمی‌گیرد.

در نوشتن این کتاب، دوستانی چند، به یاری‌ام شتافتند که از همه‌ی این عزیزان سپاسگزارم. اما بی‌تردید قدردانی ویژه از دو تن از آنان، خواهر همواره دلسوزم و همسر همیشه عزیزم، لازم به نظر می‌رسد. حضور دلگرم‌کننده‌ی خواهرم در روزهای پایانی و همسرم از ابتدای

باقی می ماند تشکر از مدیران فرهیخته‌ی نشر مهکامه که با اعتمادی دوباره، نگارش کتاب حاضر را به اینجانب محول نمودند. امیدوارم اعتماد ایشان و صد البته خوانندگان علاقه‌مند را پاسخی شایسته ارائه نموده باشم. بی شک تمام خوبی‌های کتاب - چنانچه داشته باشد - به همه‌ی دوستانی برمی گردد که نگارنده را در نگارش کتاب یاری نمودند و البته تمام کاستی‌های آن بر عهده‌ی نویسنده است. از خوانندگان ارجمند درخواست دارم که انتقادات و پیشنهادات سازنده‌ی خود را جهت هر چه پربارتر کردن کتاب، به نشانی الکترونیکی اینجانب Nourishad.r@gmail.com ارسال فرمایند.

۱۳۹۲/۰۷/۲۰، کرج

جدول ۱. ایران از عصر نوسنگی تا جمهوری اسلامی